

АХОЛИНИНГ TURMUSH DARAJASINI O'RGANISHNING ILMIY ASOSLARI

Toshimova Z.

Qarshi davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada turmush darajasining tanlangan ko'rsatkichlarining tushuntirish kuchini baholashga, ularning farqlari va munosabatlarini ta'kidlashga va ilmiy mohiyatini asoslashga qaratilgan. Asosiy maqsadi - turmush darajasini baholashda ta'sir qilishi mumkin bo'lgan omillarni ilmiy va nazariy jihatdan o'rganishdir.

Kalit so'zlar: Turmush darajasi, ko'rsatkichlar, hayot sifati, aholi statistikasi, ijtimoiy hayot..

Aholining turmush darajasini oshirish ko'pchilik mamlakatlarning strategik rejalashtirish hujjatlarida mustahkamlab qo'yilgan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning yakuniy maqsadidir. Xalqaro tashkilotlar, milliy va mintaqaviy tadqiqot tashkilotlari, davlat hokimiyati va mahalliy hokimiyat organlari hayot sifati muammolarini o'rganmoqda.

“Aholi turmush darajasi” muhim iqtisodiy kategoriya bo'lib, murakkab, ko'pqirrali jarayonni aks ettiradi. Shuning uchun ham aholi turmush darajasini aks ettirish uchun ko'rsatkichlar tizimidan foydalaniladi. Bu ko'rsatkichlarga quyidagilar kiradi:

- aholining daromadlarini aks ettiruvchi ko'rsatkichlar;
- aholining xarajatlarini aks ettiruvchi ko'rsatkichlar;
- daromadlarini differensiyallash, kambag'allik darajasi va uning chegarasi singari ko'rsatkichlar kiradi.

“Turmush darajasi” tushunchasi va ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar tizimini rivojlantirishda Birlashgan millatlar tashkiloti sezilarli hissa qo'shdi. 1960 yilda BMTning ishchi guruhi global miqyosda turmush darajasini aniqlash va o'lchash tamoyillari haqida hisobot tayyorladi. Bu keng qamrovli tizimni yaratish yo'lidagi dastlabki qadam edi. BMTning xalqaro statistika sohasidagi turmush darajasi ko'rsatkichlarining oxirgi versiyasi 1978-yilda ishlab chiqilgan va 12 ta asosiy yo'nalishni qamrab olgan [1, 5]. Bugungi kunda ham mazkur xalqaro tashkilot tomonidan dunyo aholisi turmush darajasini oshirish va kambag'allikdan aziyat chekayotgan mamlakatlarga ko'maklashish maqsadida qator ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Jumladan, BMTning Bosh assambleyasida 2000 yilda qabul qilingan “Ming yillik rivojlanish dasturi” hamda 2015 yilda tasdiqlangan “2030 yilgacha mo'ljallangan Barqaror rivojlanish maqsadlari dasturi” bevosita dunyo mamlakatlari

aholisini iqtisodiy-ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, shuningdek, ekologiya buzilishining oldini olgan holda, aholining salomatligini asrashga qaratilgan muhim tadbirlar sirasiga kiradi.

BMT Inson taraqqiyoti indeksi e'lon qilingan yillik hisobotlarni chiqarishni boshladi. Ushbu indeks ko'pincha aholining hayot sifatini baholashda qo'llaniladi. Inson taraqqiyoti indeksi bo'yicha 2022-yilda yetakchi o'rinlarni Norvegiya, Irlandiya, Shveysariya, Gonkong (Xitoy), Islandiya, Germaniya, Shvetsiya, Avstraliya, Niderlandiya va Daniya egallagan. Inson taraqqiyoti indeksi eng past bo'lgan davlatlar: Niger, Markaziy Afrika Respublikasi, Chad, Burundi, Janubiy Sudan, Mali, Burkina-Faso, Syerra-Leone, Mozambik, Eritreya. 2010 yildan BMT mutaxassislari insonlarning ayrim guruhlarini hayot sifati muammolarini o'rganishga qaratilgan ixtisoslashgan indekslardan – qashshoqlikning global ko'p o'lchovli indeksi, gender tengsizlik indeksi va boshqalardan foydalanishni boshladilar.

Bozor munosabatlari sharoitida turli qatlamdagi aholini ijtimoiy himoyalash muhim o'rin tutadi. Hozirgi iqtisodiyot va mulkchilikning turli-tumanligi sharoitida har bir jamiyat a'zosining ijtimoiy himoyalash va ularga yordam berish zaruriy holdir. Respublikamiz aholisi turmush farovonligini baholash uchun ularni ishlab chiqarishdagi ishtirok etish darajasi e'tiborga olinadi. Uy xo'jaligi byudjeti ham ana shu ishlab chiqarishdan olingan daromadlar bilan belgilanadi. Aholini ijtimoiy himoyalash maqsadida respublikamizda fuqorolarning jamg'arib boriladigan pensiya ta'minoti tizimi davlat pensiya ta'minoti tizimiga qo'shimcha sifatida joriy etilmoqda.

Turli tadqiqot va amaliy muammolarni hal qilishda turli mutaxassislar "turmush darajasi" atamasini turlicha tushinishlari va uning turli talqinlarini qo'llashlari ma'lum bo'ldi. Darhaqiqat, turmush darajasi tushunchasi juda murakkab, ko'p qirrali bo'lib, uning umumiy ma'nosida ham, individual talqinida ham tushuntirishni talab qiladi. "Turmush darajasi" tushunchasi mavjud va sinonimik va ma'noga yaqin bo'lgan atamalarning butun oilasi bilan birgalikda qo'llaniladi: "hayot sifati", "turmush sharoitlari", "turmush tarsi".

Millat (aholi) farovonligini tavsiflash uchun quyidagi tushunchalar ham qo'llaniladi: "milliy farovonlik", "hayot xavfsizligi", "mehnat hayoti sifati". Ba'zan turli atamalar bir xil mazmunni anglatadi, ba'zida farq asosiy va mazmuni sezilarli darajada farqlanadi (milliy xavfsizlik va mafkura tarkibiy qismlarini kiritishgacha). Shu bilan birga, yuqoridagi tushunchalar bir-biri bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlash kerak. Ular ko'pincha jamiyatdagi maqsadlar yoki individual tadqiqotlarning maqsadlari bilan bog'liq [2, b. 12-13].

Bizning fikrimizcha, ushbu atamalarning eng ko'p qo'llaniladigan mazmunini ochib berish va ularning "aholi turmush darajasi" tushunchasidan farqini aniqlash kerak. Xalq farovonligi - bu ro'yxatdagi eng keng va eng keng qamrovli tushunchadir. Milliy farovonlik deganda aholining hayot darajasi, qiyofasi va sifatining

xususiyatlarini bir hil asosda birlashtirgan murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisa tushunilgan, ularning har biri yagona, lekin ko'p qirrali jamiyatning faqat ma'lum bir kesimini ifodalaydi. va katta hajmli ijtimoiy organizm. Pirovardida, milliy farovonlik inson ehtiyojlarining rivojlanishini, ularni qondirishning holati va usullarini hayotning asosiy sohalari: mehnat, iste'mol, madaniyat, reproduktiv xulq-atvor, ijtimoiy-siyosiy hayot bilan bog'liqligini aks ettiradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, "milliy farovonlik" atamasi mazmunida aholining mulkiy holatining xususiyatlari kabi o'ziga xos semantik element aniq ko'rinadi. Bugungi kunga kelib, "milliy farovonlik" atamasi, birinchidan, markazlashtirilgan rejalashtirilgan iqtisodiyotning eskirgan lug'ati bilan bog'liq bo'lgan atama bo'lib, ikkinchidan, hayot darajasi va sifati tushunchalarining tobora ortib borishi ta'siri ostida mashhurligini yo'qotdi, uchinchidan, ijobiy semantik ma'noga ega bo'lgan farovonlik atamasining ma'lum bir nomuvofiqligi, mamlakat aholisining turmush darajasining pasayishi munosabati bilan o'z ahamiyatini yo'qotdi [4, b. 6].

"Turmush darajasi" tushunchasi shaxs yoki odamlar guruhining jismoniy, ruhiy va ijtimoiy farovonligini belgilovchi shartlar majmuini qamrab oladi. Bu yerda gap nafaqat hayot sifatini belgilovchi obyektiv omillar (ozuq-ovqat, uy-joy, bandlik, ta'lim va boshqalar), balki insonning o'z farovonlik darajasini subyektiv idrok etishi va baxt, qoniqish kabi tushunchalar haqida bormoqda. Masalan, hayotdan qoniqishning zaruriy komponenti sog'liq, nikoh, oiladan qoniqish, ish, moliyaviy ahvol, yashash sharoitlari, ta'lim imkoniyatlari, yaratish qobiliyati va boshqalar.

"Turmush darajasi" atamasi (keng talqinda) aholining turli ehtiyoj va manfaatlar nuqtai nazaridan o'z hayotidan qoniqishini bildiradi. Ushbu konsepsiya quyidagilarni o'z ichiga oladi: iqtisodiy toifa sifatida turmush darajasining xususiyatlari va ko'rsatkichlari, mehnat va dam olish sharoitlari, uy-joy sharoitlari, ijtimoiy ta'minot va ijtimoiy kafolatlar, huquqni muhofaza qilish va inson huquqlarini hurmat qilish, tabiiy iqlim sharoitlari, atrof-muhitni muhofaza qilish ko'rsatkichlari, mavjud bo'sh vaqt va undan yaxshi foydalanish qobiliyati va nihoyat, tinchlik, qulaylik va barqarorlikning subyektiv hissiyotlari. "Turmush darajasi" atamasining ikkinchi tushunchasi yanada torroqdir: u o'zining iqtisodiy tushunchasida (daromad, yashash qiymati, iste'mol) haqiqiy turmush darajasiz sanab o'tilgan xususiyatlarni qamrab oladi [2, b. 12-13].

Yashash sharoitlarini keng ma'noda mehnat, yashash va dam olish sharoitlariga bo'lish mumkin. Mehnat sharoitlariga sanitariya-gigiyenik, psixofiziologik, estetik va ijtimoiy-psixologik sharoitlar kiradi. Turar-joy sharoitlari – aholini uy-joy bilan ta'minlash, uning sifati, maishiy xizmat ko'rsatish tarmog'ini rivojlantirish (hammom, kir yuvish, sartaroshxona, ta'mirlash ustaxonalari, ijaraga berish shaxobchalari va boshqalar), savdo va umumiy ovqatlanish, jamoat transporti holati; tibbiy yordam. Dam olish sharoitlari odamlarning bo'sh vaqtlaridan foydalanish bilan bog'liq. Bo'sh

vaqt - bu shaxsni rivojlantirish, uning ijtimoiy, ma'naviy va intellektual ehtiyojlarini to'liq qondirish uchun mo'ljallangan, ishlaymaydigan vaqtning bir qismidir [6, 73-b.].

“Turmush tarzi” atamasi alohida shaxslar, ijtimoiy guruhlar va umuman jamiyatni anglatishi mumkin. Hayot tarzi odamlar qanday va nima uchun yashashi, ularning hayoti nima bilan to'ldirilganligi, ular qanday qiziqishlarga ega ekanligi, hayot sifati, uslubi va darajasi qanday rivojlanishi haqida tasavvur beradi [3]. Ilmiy adabiyotlarda mavjud bo'lgan turmush darajasining ta'riflari turli xil boshlang'ich tushunchalarga asoslanadi: ishlab chiqarishdan, iste'moldan, daromaddan, turmush narxidan, iste'molchi qoidalari va standartlaridan yoki murakkab, ko'p qirrali xususiyatga ega. Turmush darajasining iste'mol xususiyatlarining yig'indisi sifatida ta'rifi mahalliy tadqiqot va ishlanmalarda ham, xalqaro tashkilotlar faoliyatida va xalqaro statistik ma'lumotlarda ham keng qo'llaniladi.

Umuman olganda hudud aholisining turmush darajasi - bu hududda amalga oshirilayotgan davlat va mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning ijtimoiy oqibatlarini baholash imkonini beradigan hududiy rivojlanishning daromad-iste'mol xususiyatlari yig'indisidir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Алаев, Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – С.189-190.
2. Гурьев, В.И. Основы социальной статистики / В.И. Гурьев. – М. : Финансы и статистика, 1991. – С. 65.
3. Жуков, В.И. Социальная доктрина Российской Федерации / В.И. Жуков // Уровень жизни населения регионов России. – 2005. – № 8/9. – С. 38-63.
4. Камалова П.М. Система показателей и экономико-математический метод оценки качества жизни населения на региональном уровне // Евразийский союз ученых. – 2015. – №10–5 (19). – С. 63–65.
5. Региональная экономика / А. П. Градов [и др.]. – СПб. : Питер, 2003. – С. 86-87.
6. Салимова, Т.А. Формирование стратегии и тактики управления качеством жизни в регионе / Т.А. Салимова // Региональная экономика: теория и практика. – 2006. – № 2. – С. 60-66.